

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ УЧНІВ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Валентина Ляпунова, Тетяна Атрошенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкрито проблему науково-методичного забезпечення процесу формування соціального досвіду учнів у закладах середньої освіти. Досвід розглянуто як механізм історичного, культурного та соціального наслідування, а соціальний досвід – як джерело врегулювання суспільного життя, встановлення якісно нових відносин між людьми та групами. Схарактеризовано поняття «соціальний досвід учнів старшого підліткового віку» та «формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку». Виокремлено функції соціального досвіду (пізнавально-інформативна, комунікативна, оціночно-репрезентативна, діяльнісно-практична, творча). Як головний детермінантний фактор набуття соціального досвіду визначено взаємодію, адже саме участь у ній зумовлює використовувані особистістю засоби діяльності, особисті реакції, символічні смисли тощо. Визначено та схарактеризовано найбільш доцільні для формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку форми організації позакласної виховної роботи (колективна, групова та індивідуальна) та її види. Розкрито основні методи позакласної виховної роботи з формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку (дискусія, тренінг, метод групового розв'язання проблемних задач, виконання індивідуальних науково-дослідних завдань, привчання, доручення, етична бесіда, метод рефлексії). Визначено засоби формування соціального досвіду учнів.

Ключові слова:

досвід; соціальний досвід; учні старшого підліткового віку; позакласна виховна робота.

Аннотация:

Ляпунова Валентина, Атрошенко Татьяна. Методические основы формирования социального опыта у учащихся старшего подросткового возраста в условиях внеклассной воспитательной работы.

В статье раскрыта проблема научно-методического обеспечения процесса формирования социального опыта учащихся в заведениях среднего образования. Опыт рассматривается как механизм исторического, культурного и социального наследования, а социальный опыт – как источник урегулирования общественной жизни, установления качественно новых отношений между людьми и группами. Охарактеризованы понятия «социальный опыт учащихся старшего подросткового возраста» и «формирование социального опыта учащихся старшего подросткового возраста». Установлены функции социального опыта (познавательно-информационная, коммуникативная, оценочно-репрезентативная, деятельностно-практическая, творческая). Главным детерминирующим фактором приобретения социального опыта признано взаимодействие – ведь именно участие в нём обуславливает используемые личностью средства деятельности, личные реакции, символические смыслы и т. д. Определены и охарактеризованы наиболее целесообразные для формирования социального опыта учащихся старшего подросткового возраста формы организации внеклассной воспитательной работы (коллективная, групповая и индивидуальная) и ее виды. Раскрыты основные методы внеклассной воспитательной работы по формированию социального опыта учащихся старшего подросткового возраста (дискуссия, тренинг, метод группового решения проблемных задач, выполнение индивидуальных научно-исследовательских задач, приучение, поручения, этическая беседа, метод рефлексии). Определены средства формирования социального опыта у учащихся.

Ключевые слова:

опыт; социальный опыт; учащиеся старшего подросткового возраста; внеклассная воспитательная работа.

Resume:

Liapunova Valentyna, Atroshenko Tetiana. Methodical bases of forming teenagers' social experience under the conditions of extracurricular educational work.

The article reveals the problem of scientific and methodical support of the process of forming social experience of pupils in secondary school. Experience is seen as a mechanism of historical, cultural and social inheritance, and social experience - as a source of regulation of public life, the establishment of qualitatively new relationships between people and groups. The characteristics of concepts «social experience of teenagers» and «forming of teenagers' social experience» are given. The functions of social experience (cognitive-informational, communicative, evaluative-representational, activity-practical, and creative) are singled out. Interaction is defined as the main determining factor of gaining social experience, because the participation in it determines the means of activity used by a person, personal reactions, symbolic meanings, etc. The most expedient for formation of teenagers' social experience forms of organization of extracurricular educational work (collective, group and individual) and its types are identified and characterized. The main methods of extracurricular educational work on the formation of teenagers' social experience (discussion, training, group problem solving, individual research tasks, training, assignment, ethical conversation, method of reflection) are revealed. The means of forming social experience of pupils are determined.

Key words:

experience; social experience; teenagers; extracurricular educational work.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільної свідомості характеризується тим, що в період вияву негативних явищ в економіці, політиці, системі соціальних відносин значною мірою знижується пріоритет формування світогляду молодого покоління. Реалії сьогодення вимагають від особистості здатності швидко реагувати на численні зміни в соціальному середовищі, пристосовуватися до них, долати труднощі встановлення ефективної

взаємодії з оточенням, засвоювати оновлені загальноприйняті норми, які продукуються державою та міжнародною спільнотою, проте фактично ще недостатньо реалізуються суспільством. І водночас особистість має самореалізуватися в різних сферах людської життєдіяльності. Основу для такої адаптації, самореалізації та інших процесів, необхідних для ефективного існування особистості в соціумі, становить засвоєний нею соціальний досвід.

Проте саме через швидкість цих змін у державі дитина не в змозі засвоювати соціальний досвід відповідними темпами. І оскільки заклад освіти постає основним засобом, здатним впливати на формування особистості дитини й систему її соціальних взаємодій, то виникає об'єктивна потреба у впровадженні саме в ньому діяльності щодо формування соціального досвіду дитини, підґрунтям для якої слугує цілісна й скоординована діяльність педагогічних працівників та соціально-психологічної служби закладу. Це, своєю чергою, веде до необхідності розроблення відповідних методичних засад. Отже, виникає суперечність між потребою держави в громадянах із належним рівнем сформованості соціального досвіду й можливістю його подальшого ефективного засвоєння протягом життя та недостатнім розробленням науково-методичного забезпечення процесу формування соціального досвіду учнів у закладах середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема соціального досвіду особистості знайшла своє відображення в наукових працях як українських (О. Алеко, О. Буковська, В. Вербицький, Н. Зайченко, Л. Канішевська, А. Капська, І. Кривенко, В. Орел, Л. Сафронова, І. Стародубцева), так і зарубіжних учених (Г. Аффузо, Д. Бакіні, Б. Бредлі, Л. Буєва, І. Дашук, Г. Еспозито, М. Кіллен, І. Кудасєва, Я. Лачіна, Х. Макглотлін, Г. Олесен, М. Патрік, Дж. Селбі, К. Хаструп, П. Хервік).

Аналізуючи дослідження зарубіжних учених, зауважимо, що багато уваги вони приділяють не питанням цілеспрямованого формування соціального досвіду, а тому, як сформований у певному соціальному середовищі соціальний досвід впливає на ставлення дитини й підлітка до навколишньої дійсності, до оточення. Зокрема, висвітлюються питання впливу соціального досвіду дітей та молоді на формування в них певних настанов (С. Гао, Е. Джонсон, М. Кіллен, Дж. Коннолі, Х. Макглотлін, П.-Л. Рау, Х. Цінґ).

Психологічні та педагогічні особливості соціального становлення підлітків досліджували М. Бабкіна, М. Бойчук, М. Докторович, Р. Зозуляк-Случик, Г. Мільчевська та ін. Учені схиляються до думки, що набуття підлітком соціального досвіду залежить від того, які міжособистісні відносини складаються в суспільстві однолітків, у всіх конкретних малих групах, до яких він входить.

Питанню розвитку соціального досвіду учнів у школі приділили увагу такі дослідники, як Д. Алфімов, О. Архипов, С. Архипова, Р. Банерджі, К. Вере, А. Карпов, В. Фарр. Педагогічні й соціально-педагогічні умови формування соціального досвіду досліджували

Л. Канішевська, С. Котловий, О. Литовченко, А. Поліщук. Проблеми формування особистості підлітка в позакласній виховній роботі присвятили праці М. Бабкіна, А. Висоцька, Ж. Екклз, С. Захаров, І. Паласевич, Л. Якубова. Однак цілісних системних наукових розробок чи рекомендацій щодо методів, форм та засобів формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку в умовах позакласної виховної роботи на сьогодні ще й досі бракує, що й зумовило необхідність вивчення й обґрунтування порушеної у статті проблеми.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні методичних засад формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку в умовах позакласної виховної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомості про світ, які отримує підліток, його знання, уміння та навички гармонійно складаються у свідомості, формуючи його досвід, який виступає механізмом історичного, культурного та соціального наслідування. У «Сучасному тлумачному словнику української мови» (2006) досвід трактується як уся сукупність чуттєвого сприйняття, що набувається в процесі взаємодії людини з природою і становить основу всіх наших знань про матеріальний світ (с. 263). Якщо ж говорити саме про досвід соціальний, то він характеризується тим, що набувається внаслідок взаємодії з соціокультурним середовищем у різних видах діяльності, є підсумком розвитку суспільства й забезпечує передачу його досягнень від покоління до покоління; він спрямований на пізнання й перетворення соціальної дійсності, націлює індивіда на певний тип дій і ставлення до навколишнього світу.

Під соціальним досвідом учнів старшого підліткового віку ми розуміємо сукупність знань, умінь і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої соціально-комунікативної діяльності під час взаємодії між членами родини (або особами, які їх заміщують), суб'єктами освітнього процесу, однолітками, значущими дорослими, оточенням (невпорядкованим включно). Завдяки такому досвіду відбувається (як стихійно, так і цілеспрямовано) формування соціальних цінностей і норм, уявлень, переконань, настанов, способів мислення, зразків поведінки, відчуттів, емоцій, які становлять основу чуттєвого пізнання соціальних світів (Атрошенко, 2020, с. 42).

Формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку ми тлумачимо як процес скерування та впорядкування стихійно набутого старшими підлітками соціального досвіду під час взаємодії з негативними та позитивними

факторами соціального середовища через створення сприятливих умов для засвоєння та осмислення учнем знань про соціальні явища, набуття соціальних умінь та навичок, настанов і переконань, прийнятих у суспільстві, формування соціальної рефлексії, навичок пристосування до зовнішнього оточення, позитивного ставлення до соціальної дійсності та здатності перетворити й виразити це ставлення в практиці суспільного життя (Атрошенко, 2020, с. 43).

Базуючись на аналізі наукової літератури (Галушак, 2018; Дахин, 2009; *Педагогіка в Запитаннях і Відповідях*, 2006; *Соціологія*, 1998), визначимо функції соціального досвіду:

1) пізнавально-інформативна – здобуття індивідом знань, відомостей про людину, суспільство, пізнання суспільних законів, відображених у всій системі соціальних понять;

2) комунікативна – забезпечення історичного зв'язку між поколіннями в суспільстві через утворення механізмів і предметів соціального наслідування;

3) оціночно-репрезентативна – формування особистісного ставлення до дійсності, своєї діяльності, самого себе, регулювання вибіркового ставлення до явищ дійсності і репрезентація на цій основі емоційно-ціннісних відносин;

4) діяльнісно-практична – набуття навичок на основі відомих способів діяльності, умінь діяти за зразком, формування правил і способів поведінки;

5) творча – подальший розвиток культури, ухвалення нестандартних рішень у проблемних ситуаціях.

Головним детермінантним фактором набуття соціального досвіду є взаємодія, участь у якій зумовлює використовувані особистістю засоби діяльності, особисті реакції, символічні смисли тощо. Взаємодія може бути прямим або побічним продуктом певних видів діяльності та привести до взаємної зміни обох сторін. У закладі освіти підліток перебуває в постійній взаємодії (під час навчання, спілкування тощо), у такий спосіб створюючи сприятливе підґрунтя для скерування цього чинника на набуття позитивного соціального досвіду.

Виховна робота, що здійснюється в закладі середньої освіти, передбачає постановку перед педагогом комплексу організаційних і педагогічних завдань, виконання яких має забезпечити оптимальний розвиток особистості учня, вибір методів і форм його виховання відповідно до поставлених завдань і процесу їх реалізації. Така робота передбачає організацію спільної діяльності педагогів і учнів, регулювання відносин соціальних інститутів, які значно впливають на дитину (Гречаник, 2009,

с. 103). Тому успіх позакласної виховної роботи визначається тим, наскільки вдало педагог зуміє досягти поставлених завдань та організувати продуктивну взаємодію з суб'єктами освітнього процесу в ній, добираючи такі форми, методи та засоби роботи з учнями, які забезпечать набуття ними позитивного соціального досвіду.

Форми організації позакласної виховної роботи з учнями поділяють на колективні, групові та індивідуальні. Спираючись на праці О. Виштак (2014), Л. Нежданової (2010), Л. Петриченко (2015), М. Фіцули (2002), можемо визначити найбільш доцільні для формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку форми та види роботи. До колективної форми роботи належать тематичні вечори й тижні, вечори запитань і відповідей, розважальні вечори й ранки, проєкти, конференції, колективні творчі справи, флешмоби, зустрічі з видатними людьми, трудові десанти, фестивалі, спортивні змагання, фотосушки, ведення сторінки класу / школи в соціальних мережах. До групової форми належать огляди новин, гуртки, години класного керівника, ділові та рольові ігри, інтелектуальні ігри, публіцистичні та інтерактивні вистави, фоторепортажі, презентації, круглі столи, краєзнавчі походи, фут-квести, екскурсії, вікторини, конкурси, проблемні чат-семінари, колажі. Індивідуальна виховна робота передбачає консультації, бесіди, позакласне читання, малювання. Варто зазначити, що індивідуальна форма роботи не буде ефективною в процесі набуття учнями соціального досвіду без її органічного та системного поєднання з груповою та колективною (Атрошенко, 2020, с. 83).

Розвитку відповідальності, організаторських здібностей учнів, активному наслідуванню ними зразків поведінки, набуттю загальнолюдських цінностей сприяють колективні творчі справи, флешмоби, участь підлітків в організації тематичних тижнів, інтерактивних вистав. Так, зокрема, під час залучення до організації тематичних тижнів старші підлітки отримують змогу виявити ініціативу, самостійність, свою креативність та відповідальність, добираючи матеріал, оформлюючи приміщення тощо.

Ознайомлення з культурними надбаннями свого народу, формування поваги до його історичної спадщини, традицій та звичаїв, а також толерантного ставлення до представників інших народів можуть сприяти такі види роботи, як екскурсії, фут-квести, вікторини. Вікторини за своїм змістом доцільно співвідносити з екскурсіями й проводити невдовзі після них. У такий спосіб учні спочатку отримують інформацію, а потім, підсумовуючи факти, складають перелік запитань для вікторин. Беручи участь у фут-квестах, учні, крім того, набувають

навичок міжособистісної взаємодії. За належної організації фут-квести також можуть забезпечити соціальну спрямованість дозвілля школярів.

Отримати сценарії поведінки в типових соціальних ситуаціях, а також засвоїти цінності, усвідомити норми та ставлення до них, до себе та інших, до світу можна завдяки організації літературно-мистецького гуртка, який задовольнить запити учнів читанням спеціально підібраної літератури. За правильного підходу художня література може стати каталізатором для розкриття ролі суспільства у формуванні гармонійної особистості. Адже єдність культури, літератури та суспільства виявляється в організованій системі, здатній формувати соціальні якості людини, робити її соціально компетентною.

Об'єднати колектив школи на основі залучення до роботи представників різних класів, сформуванню громадську думку, розвинути в учнів відповідальність та організованість, зміцнити мотивацію до дотримання норм і правил поведінки також можна за допомогою ведення учнями сторінки класу / школи в соціальних мережах, що є альтернативою стінній газеті. Це може бути створення сторінки у Facebook, Instagram або іншій соціальній мережі, яку учні будуть вести або надавати інформацію для неї (викладати оголошення про шкільні заходи та ділитися своїми враженнями від них, проводити опитування, фотоконкурси, фоторепортажі, інтелектуальні ігри тощо).

Прилучаючись до шкільних соціальних акцій, проєктів, учні отримують змогу спробувати себе в різних ролях і завданнях, реалізувати власні ініціативи, набути досвіду суспільної діяльності, сформуванню активну громадську позицію через занурення в систему соціальних відносин, усвідомити проблеми суспільства та способи їх розв'язання.

Зважаючи на окреслені форми та види роботи, схарактеризуємо основні методи позакласної виховної роботи з формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку (Атрошенко, 2020):

– Дискусія – широке публічне обговорення якогось спірного питання (Гончаренко, 1997, с. 91). Дискусія допомагає активізувати мислення учнів, сформувати в них певні настанови, навчити демонструвати свої погляди та обстоювати свою думку, поважаючи водночас позиції інших.

– Тренінг – певна навчальна програма або набір процедур, розроблених для того, щоб унаслідок їх здійснення було отримано кінцевий продукт у формі організму, здатного на певну реакцію або участь у деякій складній діяльності (*Краткий Психологический Словарь*,

2010, с. 276). Особливість тренінгу як методу формування соціального досвіду в тому, що групова робота дає можливість учасникам отримати відвертий безоцінний зворотний зв'язок, проаналізувати особливості та закономірності власного спілкування та інших учасників, ідентифікувати себе з іншими, ознайомитися з новими формами поведінки, стати частиною організованого цілого, об'єднаного єдиною метою, полегшити процес саморозкриття.

– Метод групового виконання проблемних завдань сприяє створенню ситуації взаєморозуміння через залучення до спільної реалізації поставлених завдань, які вимагають застосування нових знань і способів дії.

– Виконання індивідуальних науково-дослідних завдань – метод, який дає змогу розширити кругозір учнів, засвоїти на основі пошукової діяльності певні знання про соціум, способи здійснення трудової та суспільної діяльності, деякі соціальні судження.

– Привчання як виховний метод ґрунтується на тому, що від учня вимагають виконати певні дії (Фіцула, 2002, с. 321). Створена сукупність умов, відповідно до яких учень має поводитися певним чином, сприяє засвоєнню ним норм і правил поведінки, що з часом виявляється в мимовільному застосуванні цих правил у конкретних життєвих ситуаціях.

– Доручення – метод, відповідно до якого учень отримує завдання, виконати яке можна лише доклавши певних зусиль. Доручення сприяють розвитку відповідальності, залучають учнів до колективної справи, а також можуть бути спрямовані на засвоєння норм, способів поведінки, засобів спілкування, формування навичок міжособистісної взаємодії.

– Етична бесіда – метод, спрямований на формування в учнів моральних понять, етичних норм, навичок моральної поведінки з метою створення основи для їх моральної орієнтації в системі суспільних відносин.

– Метод рефлексії передбачає здійснення учнем самопізнання, оцінки своєї поведінки, внутрішніх станів, власного «Я». Вступаючи у взаємодію з суб'єктами освітнього процесу, учень отримує матеріал для аналізу того, як він ставиться до оточення і як сприймається ним, що визначає якість осмислення учнем соціальної дійсності.

З огляду на визначені форми, види та методи формування соціального досвіду підлітків, можна твердити, що є безліч засобів для їх реалізації. До них можуть належати: спеціальні програми, конспекти виховних годин та інші методичні розробки, тренінгове обладнання, технічні, предметні та графічні засоби, засоби

інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Тобто засобами формування соціального досвіду можуть бути інструментарій, сукупність умов, культурні надбання, необхідні для застосування форм та методів цієї роботи.

Висновки. Отже, методи, форми та засоби формування соціального досвіду спрямовані переважно на побудову усвідомості учнів старшого підліткового віку ціннісно-мотиваційної основи дотримання соціальних норм і перейняття соціально-прийнятних способів поведінки, перехід на новий щабель особистісного розвитку – розвитку соціального

інтелекту. Позакласна виховна робота є дієвою організаційною формою залучення учнів старшого підліткового віку до набуття соціального досвіду, проте вона потребує належного методичного забезпечення для більш ефективного застосування її методів, видів і засобів.

Перспективи подальших розвідок в окресленому напрямі вбачаємо в дослідженні готовності майбутніх педагогів до розроблення й застосування ефективних методичних засобів забезпечення процесу формування соціального досвіду учнів.

Список використаних джерел

- Атрошенко, Т. Ю. (2020). *Формування соціального досвіду учнів старшого підліткового віку в умовах позакласної виховної роботи*. (Дис. д-ра філософії у галузі педагогіки). Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь. 352 с.
- Виштак, О. М. (2014). Сучасний підхід до позакласної виховної роботи. Нові форми позакласної виховної роботи. *Форум педагогічних ідей «Урок»*. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42138/.
- Галушак, І. Є. (2018). *Теорія і технологія формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти*. (Дис. д-ра пед. наук): Ізмаїльський держ. гуманіт. ун-т., Ізмаїл. 512 с.
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. С. Головка (Гол. ред.). Київ: Либідь. 373 с.
- Гречаник, О. Є. (2009). *Управління виховною діяльністю в загальноосвітньому навчальному закладі*. Харків: Основа. 192 с.
- Дахин, А. Н. (2009). *Моделирование компетентности участников открытого образования: монография*. Москва: Изд-во НИИ школьных технологий.
- Дубяга, С. М., & Кучина, К. О. (2016). Формування соціальної активності майбутніх учителів засобами соціальних проектів. *Стан, проблеми та перспективи педагогічних досліджень і соціальної роботи*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. С. 177-180.
- Краткий психологический словарь* (2010). С. Я. Подопригора & А. С. Подопригора (Авт.-сост.). Ростов-на-Дону: Феникс. 318 с.
- Нежданова, Л. І. (2010). Використання ІКТ у позакласній роботі з української літератури з метою формування гуманістичних цінностей старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*, (14), кн. 2. С. 148–158.
- Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб.* (2006). Л. В. Кондрашова О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова & ін. (Ред.). Київ: Знання. 252 с.
- Соціологія: короткий енциклопедичний словник* (1998). В. І. Волович (Ред.). Київ: Укр. Центр духовної культури. 728 с.
- Сучасний тлумачний словник української мови*: 65 тис. слів. (2006). В. В. Дубічинський (Ред.). Харків: ВД «Школа». 1008 с.
- Петриченко, Л. О. (2015). Форми та технологія організації позакласної виховної роботи з учнями. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 1. С. 73–77.
- Фіцула, М. М. (2002). *Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти*. Київ: Академія». 528 с.

References

- Atroshenko T. Ju. (2020). Formation of social experience in early adolescents under the conditions of extracurricular activity. (PhD's thesis). Melitopol [in Ukrainian].
- Vyshtak O. M. (2014). Modern approach to extracurricular educational work. New forms of extracurricular educational work. Forum of pedagogical ideas «Lesson». Retrieved from http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42138/ [in Ukrainian].
- Halushak I. Ye. (2018). Theory and technology of formation of future economists' legal competence in the conditions of continuous university education. (Doctoral dissertation). Izmail [in Ukrainian].
- Honcharenko S. (1997). Ukrainian pedagogical dictionary. S. Holovko (Ed.). Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Hrechanyk O. Ye. (2009). Management of educational activities in a secondary school. Kharkiv : Osнова [in Ukrainian].
- Dahin A. N. (2009). Modeling the competence of participants in open education. Moscow : Izd-vo NII shkolnyh tehnologiy [in Russian].
- Dubyaga, S. M. & Kuchina, K.O. (2016). Formation of social activity of future teachers by means of social projects. Status, problems and prospects of pedagogical research and social work: Coll. of materials of the International. scientific-practical conf .. P. 177-180.
- Podoprihora S. Ja. & Podoprihora, A. S. (Eds.). (2010). A Brief Psychological Dictionary. Rostov-on-Don : Fenix. [in Russian].
- Nezhdanova L. I. (2010). The use of ICT in extracurricular activities in Ukrainian literature in order to form the humanistic values of high school students. Theoretical and methodological problems of education of children and student youth, 14, p.148–158 [in Ukrainian].
- Kondrashova L. V., Permiakov O. A., Zelenkova N. I. & Lavreshyna G. Ju. (Eds.). (2006). Pedagogy in questions and answers. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
- Volovych V. I. (Ed.). (1998). Sociology: a short encyclopedic dictionary. Kyiv : Ukr. Centr dukhovnoi kultury. [in Ukrainian].
- Dubichinskiy V. V. (Ed.). (2006). Modern explanatory dictionary of Ukrainian language. Kharkiv : VD «Shkola». [in Ukrainian].
- Petrychenko L. O. (2015). Forms and technology of organization of extracurricular educational work with pupils. Scientific Bulletin of Mukachevo State University, 1, p.73-77 [in Ukrainian].
- Fitsula M. M. (2002). Pedagogy: manual for students of higher pedagogical educational institutions. Kyiv : VC «Academiya» [in Ukrainian].

Відомості про авторів:

Ляпунова Валентина Анатоліївна
liapunovavalentyna@msspu.edu.ua
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Атрошенко Тетяна Юріївна

tania.skadi@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2021/26/71/76

*Матеріал надійшов до редакції 17. 05. 2021 р.
Прийнято до друку 01. 06. 2021 р.*

Information about the authors:

Liapunova Valentyna Anatoliivna
liapunovavalentyna@msspu.edu.ua
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

Atroshenko Tetiana Yuriivna

tania.skadi@gmail.com
Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20, Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2021/26/71/76

*Received at the editorial office 17. 05. 2021.
Accepted for publishing 01. 06. 2021.*